

Kulturno-civilizacijske i geopolitičke orijentacije hrvatskih stranaka i građana

dr. sc. Nikola Petrović
Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
nikola@idi.hr

Josip Bilić, mag. soc.
Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
bilic@idi.hr

Filip Fila, mag. soc. i Int MA in Economy, State and Society
Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
filip@idi.hr

Uvod¹

Invazija Rusije na Ukrajinu rezultirala je skoro pa unisonim svrstavanjem političkih snaga na stranu Ukrajine, te promptno izglasanom *Deklaracijom o Ukrajini*.² Krizni događaji imaju snagu brzog stvaranja jedinstva, no često je to jedinstvo samo prividno i kratkotrajno. Pukotine u jedinstvenom narativu nastaju relativno brzo, kao što je bila pokazala i pandemija koronavirusa. Već nakon nekoliko dana neki od glavnih političkih aktera počeli su propitivati politiku Zapada, tj. postupke NATO-a i EU-a. Tako je Nino Raspudić, nestranački zastupnik u klubu Mosta i jedan od najprominentnijih kritičara Europske unije u Hrvatskoj³ ustvrdio kako „Europska unija nema jedinstvenu

¹ Ovaj je tekst nastao u sklopu projekta „Integracija i dezintegracija Europske unije: dinamike europeizma i euroskepticizma” koji financira Hrvatska zaklada za znanost pod šifrom UIP-2019-04-2979.

² Jedino je Katarina Peović, zastupnica Radničke fronte, bila suzdržana, jer je smatrala da se u *Deklaraciji* nalazi i „ekskulpiranje američke vanjske politike i politike NATO ekspanzionizma“ (Hrvatski sabor, 2022).

³ Raspudićevu se ideološku poziciju naspram EU-a najbolje može iščitati iz pohvala knjizi *Demon u demokraciji* Ryszarda Legutka, poljskoga filozofa i eurozastupnika stranke Pravo i pravednost koji uspoređuje EU sa Sovjetskim Savezom (v. Legutko, 2019). Prijevod te knjige potaknuo je pak Stephen Nikola Bartulica, saborski zastupnik Domovinskog pokreta.

i usklađenu vanjsku politiku” te kako „svatko vodi svoju politiku i gleda svoje interese” (HRT.hr, 2022). U još žešćem istupu Raspudić je glavnoga tajnika NATO-a Jensa Stoltenberga nazvao „birokratom i bezveznjakom“ te „intelektualno potkapacitiranim“ i „sinom svoga tate“ (N1.hr, 2022a).

Naši anketni podatci pokazuju kako se niti u javnome mnijenju krajem 2021. godine nije moglo govoriti o jednoglasnoj potpori Zapadu. Skoro četvrtina ispitanika imala je iznimno ili donekle negativno mišljenje o NATO-u, a nešto više od 15% o EU-u. Prije invazije na Ukrajinu, čak 38% ispitanika imalo je puno (9,3%) ili nešto povjerenja u ruskog predsjednika Vladimira Putina.

Postoji manjak istraživanja geopolitičkog pozicioniranja hrvatskih građana i elita, posebno otkad je Hrvatska ušla u EU i NATO.⁴ U ovom radu nas zato zanima kako hrvatski građani i političari vide položaj svoje zemlje u EU-u i svijetu, te kakva je njihova percepcija vodećih geopolitičkih aktera (lidera, država, nadnacionalnih organizacija). Na temelju stranačkih programa najrelevantnijih stranaka i anketnoga istraživanja provedenog u listopadu i studenom 2021. godine na nacionalnom probabilističkom uzorku od 1 200 ispitanika analiziramo geopolitičke preferencije i pozicioniranje hrvatskih elita i građana. Time dajemo pregled pozicija stranaka i građana prije invazije na Ukrajinu, koji zatim komplementiramo i pregledom medijskih izjava najrelevantnijih političkih aktera nakon nje.

Kroz ovaj tekst posebno analiziramo i razlike u stavovima među biračima različitih stranaka.⁵ Za potrebe analize koristili smo varijablu izbora stranke za koju bi ispitanici glasovali da se izbori održavaju sutra. Radi dovoljne veličine grupa ograničili smo se na pet najpopularnijih stranaka: HDZ, SDP, Možemo!, Most i Domovinski pokret (DP).⁶

Kratki pregled geopolitičkog pozicioniranja hrvatskih stranaka

Hrvatske političke ideologije i stranke su kroz povijest često bile određene i svojom geopolitičkom orijentacijom. Od sredine 19. stoljeća i nastanka moderne hrvatske nacije i prvih političkih stranaka unutar Austro-Ugarske, jedna od ključnih odrednica stranaka bilo je njihovo pozicioniranje prema Beču, Budimpešti ili Beogradu. U turbulentnoj prvoj polovici 20. stoljeća vezivanje komunista sa Sovjetskim Savezom, te ustaša s fašističkom Italijom i nacističkom Njemačkom određivalo je njihovu ideologiju i djelovanje. Nakon raskida sa Sovjetskim Savezom 1948., komunisti su tražili jače veze s nesvrstanim zemljama, prvenstveno iz Afrike i Azije, ali i konstantno redefinirali odnose s Moskvom i Washingtonom. No, neovisnošću Hrvatske europske i atlantske integracije postaju glavni cilj oko kojega se okuplja većina političkih aktera, jer označavaju i „bijeg s Balkana” (nacionalističkim snagama) i prihvaćanje liberalnih vrijednosti (progresivnim snagama), što se početkom 1990-ih vidjelo i kroz visoku podršku pridruživanju Europskoj uniji (Grubiša, 2012: 66). U 1990-im je godinama naglasak HDZ-ove vanjske politike bio na srednjoeuropskome određenju i jakim vezama s Njemačkom (Jović, 2011). No, izostanak pomoći Zapada na početku rata u Hrvatskoj stvorio je i narative razočaranja Europom i zapadne izdaje. Te je

⁴ Puno su brojniji radovi o stavovima hrvatskih građana bili prije priključenja euroatlantskim integracijama (v. npr. Smerić, Miletić i Mišetić, 2009; Landripet, 2012).

⁵ Korištena je prvenstveno analiza varijance (*post-hoc* testovi: Scheffe za homogene varijance, Tamhane T2 za nehomogene varijance) te χ^2 .

⁶ N (HDZ)= 258; N (SDP)= 115; N (Možemo!)= 108; N (Most)= 61; N (Domovinski pokret)= 49.

narative u vrijeme zaoštavanja odnosa sa Zapadom (posebno izraženih tijekom hrvatsko-bošnjačkog rata 1993.-1994.) koristio predsjednik Franjo Tuđman. Međunarodna izolacija i ratno naslijeđe doveli su i do zastoja u procesu pristupanja NATO-u i Europskoj uniji. Rezultat je bio porast euroravnodušnosti (Jović, 2012), koja se iskazala kroz slab odaziv na referendum o ulasku u EU 2012. godine (samo 43,51% birača). Euroskeptični birači dočekali su pak ulazak u EU bez relevantne stranke koja bi na nacionalnoj razini predstavljala njihove stavove.

Nakon izbora 2020. po prvi puta su zastupljeni predstavnici većine ideoloških grupacija, od radikalne ljevice do radikalne desnice

Međutim, hrvatska se stranačka scena na parlamentarnim izborima iz 2020. profilirala tako da su po prvi puta zastupljeni predstavnici većine ideoloških grupacija, od radikalne ljevice do radikalne desnice. Niz kriza koje su pogodile Uniju u zadnjih desetak godina pojačale su unutareuropske podjele i dovele do izlaska Ujedinjenog Kraljevstva iz članstva. Značajni događaji, poput rata u Siriji, ruske aneksije Krima, te konačno ruske invazije na Ukrajinu, ukazuju na nova globalna zaoštavanja i nastanak novoga Hladnog rata. Uzimajući te promjene u obzir potrebno je analizirati kulturno-civilizacijsko i geopolitičko pozicioniranje hrvatskih političara i građana.

Hrvatsko kulturno pripadanje - između tri kruga?

Kroz obrazovni proces podučava se da se Hrvatska nalazi na razmeđu triju kulturno-civilizacijskih krugova: Srednje Europe (*Mittleuropa*), Jugoistočne Europe (Balkan) i Južne Europe (Mediteran). U njemu se naglašavaju dominantni i intenzivni utjecaji srednjoeuropskoga kulturno-civilizacijskog kruga, te najslabiji „utjecaj jugoistočnoeuropskog kulturno-civilizacijskog kruga” (Buhin Huzanić, Kljajić, Paradi, i Pavlić, 2022). No, ispitanici vide pripadanje Hrvatske kulturno-civilizacijskim krugovima drugačije.

Ispitani građani (*Tablica 1*) smatraju da Hrvatska u najvećoj mjeri pripada Južnoj Europi (Mediteran), zatim Jugoistočnoj Europi (Balkanu), te tek na kraju Srednjoj Europi (*Mittleuropa*).⁷ Ovaj neočekivani nalaz možemo dijelom objasniti time što pitanje nije bilo formulirano s ciljem ispitivanja gdje građani smatraju da bi Hrvatska trebala pripadati. Ispitanici su vjerojatno svojim izborom izražavali i kritiku društvenih problema, koje se često prikazuju kroz koncept „balkanske krčme”.

Sâme političke stranke različito interpretiraju pripadnost Hrvatske europskim geografskim te kulturno-civilizacijskim krugovima. HDZ u svojim programima iz 2016. i 2020.⁸ jasno naglašava srednjoeuropsku i mediteransku dimenziju, dok se prema jugoistočnoj Europi najčešće odnosi kao prema susjedstvu kojeg treba usmjeriti na europski put. HDZ u svome programu iz 2016. eksplicitno navodi „(o)snaživanje srednjoeuropske dimenzije Hrvatske“ te prepoznaje potencijal država Višegradske skupine koje „mogu postati pokretač

⁷ Dodali smo u kategorije i afektivno obojene pojmove koje bi ispitanike asocirale i na kulturno-civilizacijske krugove, a ne samo geografske odrednice.

⁸ Svi stranački programi preuzeti su iz baze *Manifesto Project Database* (Volkens i dr., 2022).

povećanja gospodarskog rasta Europe, ali i same daljnje konstrukcije ujedinjenog europskog kontinenta“. Uz srednjoeuropsku, HDZ ističe i sredoziemnu, odnosno mediteransku i „jadransku“ (južnu) dimenziju Hrvatske. Smatraju kako ova dimenzija nije dovoljno iskorištena te kako se Hrvatska treba „jasnije pozicionirati prema državama u svom susjedstvu“. Na tom tragu nastavlja i program iz 2020. godine gdje navode kako „Hrvatsku pozicioniramo kao srednjoeuropsku i mediteransku zemlju“. Pozicioniranje prema južnom i srednjoeuropskom krugu dodatno je osnaženo odbijanjem balkanskog i jugoistočnog kruga. U HDZ-ovom programu iz 2016. samo se jednom spominje Balkan i to u smislu oslobađanja Hrvatske iz „zagrljaja Istoka i balkanskih asocijacija“. U programu iz 2020. HDZ ni jednom ne spominje povezanost Hrvatske s balkanskim prostorom (geografskim, povijesnim ili kulturnim). Umjesto Balkana, u oba se programa više koristi izraz „države jugoistočne Europe“ kojim, prema navedenim programima, Hrvatska ne pripada. Jugoistok Europe prostor je u kojem hrvatska vanjska politika ima „posebne zadaće“ i odgovornost. Te „posebne zadaće“ u programu iz 2016. usmjerene su prema podršci „BiH i ostalim državama jugoistočne Europe na putu prema euroatlantskim asocijacijama“, a što podrazumijeva osnaživanje „administrativnih i drugih kapaciteta zemalja jugoistočne Europe“, djelovanje prema „dobrosusjedskim načelima“, rješavanje „otvorenih pitanja sa Srbijom“, podupiranje projekata koji će „pridonositi očuvanju i razvijanju hrvatskog identiteta“ te zauzimanje za „prava hrvatskog naroda u drugim susjednim zemljama“. U programu iz 2020. HDZ piše o uspjehu *Zagrebačke deklaracije* u vrijeme hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije, kojom je „potvrđena europska perspektiva zemalja jugoistočne Europe”.

Tablica 1. Pripadanje europskim kulturno–civilizacijskim krugovima

	Srednja Europa (Mitteleuropa)		Jugoistočna Europa (Balkan)		Južna Europa (Mediteran)	
	F	%	F	%	F	%
Uopće ne pripada	73	6,1	54	4,5	25	2,1
Uglavnom ne pripada	151	12,6	178	14,8	83	6,9
Niti pripada, niti ne pripada	352	29,3	269	22,4	300	25,0
Uglavnom pripada	462	38,5	477	39,7	569	47,4
U potpunosti pripada	112	9,3	193	16,1	184	15,3
Ne znam	51	4,2	30	2,5	40	3,4

Stranke desnice, Most i DP, u svojim programima „Promjena“ (Most) iz 2016., „Hrvatska se budi“ (Most) iz 2020. te „Zato što svoje volim“ (DP) iz 2020. ne spominju izrijeком pripadnost Hrvatske određenim kulturno–civilizacijskim ili geografskim krugovima. Iznimno se u Mostovom programu iz 2020. Hrvatska spominje kao „mediteranska zemlja s puno sunčanih dana“, a umjesto „posebne zadaće“ prema jugoistočnim zemljama Europe govori se o odnosima sa susjednim zemljama u kojem je odnos s BiH i položaj Hrvata u BiH „vitalno hrvatsko vanjskopolitičko pitanje“.

Stranke lijevoga centra i ljevice, SDP i Možemo!, spominju i više ili manje direktno pripadanje jugoistočnom kulturno–civilizacijskom krugu. Kukuriku koalicija, predvođena SDP-om je u svom programu iz 2011. eksplicitno navela kako hrvatski identitet ima tri odrednice – balkanski, srednjoeuropski i mediteranski – te kako je upravo posljednji najviše zanemaren.

Tako, na primjer, SDP u svome programu iz 2020. pod nazivom „Novi početak“ samo implicira pripadnost ili barem vezu Hrvatske sa sve tri navedene regije (srednjoeuropske, južne i jugoistočne), navodeći kako je boljitak Hrvatske „izravno povezan sa stanjem u regijama jugoistočne Europe, srednje Europe i Mediterana“, dok se u programu „Siguran smjer za Hrvatsku“ iz 2016. jugoistočne zemlje Europe nazivaju „susjedstvom“, zalaže za „pomaganje integracije“ tih zemalja u EU i NATO, te ga pronalazi kao prostor za političko djelovanje „u skladu s hrvatskim nacionalnim interesima“. Također, prepoznaje i „potrebu za jačanjem važne uloge na Mediteranu“, kao i potrebu za „jačanje(m) odnosa s državama srednje Europe“. Kada je u pitanju izborni program stranke Možemo! iz 2020., zanimljivo je primijetiti kako se Hrvatska također eksplicitno ne spominje u okviru južnog, jugoistočnog ili srednjoeuropskog kruga, ali je to jedina stranka koja je uputila na „povijesne, političke i ekonomske veze sa zemljama bivše Jugoslavije“. Osim toga, i u ovome se slučaju jugoistočni dio Europe spominje samo u kontekstu politika proširenja Europske unije na „zapadni Balkan“.

Statistički značajne razlike među biračima pet najpopularnijih stranaka postoje za pripadanje Balkanu i *Mittleeuropi*. Birači Možemo! i SDP-a bili su skloniji složiti se s time da Hrvatska pripada Balkanu nego birači HDZ-a. To bi se moglo tumačiti i njihovim pozitivnijim stavom prema jugoslavenskoj naslijeđu. Zanimljivo je da HDZ-ovi birači slijede stranačke programe i odbacuju Balkan kao kulturno-civilizacijski krug kojemu Hrvatska pripada, no nisu toliko skloni naglašavanju srednjoeuropske dimenzije. Birači platforme Možemo! skloniji su potvrditi hrvatsko pripadanje Srednjoj Europi nego HDZ-ovi birači, što se ne bi očekivalo analizirajući ideološke profile i stranačke programe tih dviju stranaka. Tu treba naglasiti da su birači platforme Možemo! izrazito zastupljeni u zagrebačkoj regiji, gdje su ispitanici u najvećoj mjeri orijentirani prema Srednjoj Europi. No, vjerojatno se radi i o razlici između više kozmopolitski orijentiranih birača platforme Možemo! koji hrvatsku kulturu promatraju kao rezultat miješanja različitih kultura, te više nacionalistički orijentiranih birača HDZ-a koji ju vide kao zasebni entitet.

HDZ-ovi birači slijede stranku i odbacuju Balkan kao kulturno-civilizacijski krug, no nisu toliko skloni naglašavanju srednjoeuropske dimenzije

S obzirom na sve veću važnost formalnih i neformalnih savezništava unutar Europske unije, zanimao nas je i stav građana o tome s kojim bi se državama članicama Hrvatska trebala najviše povezivati. Rezultati pokazuju da uvjerljivo prednjače zemlje Zapadne Europe, dok su članice Južne Europe dobile nešto veću potporu nego li zemlje Srednje i Istočne Europe (*Tablica 2*). Postoje i razlike u odnosu na povezivanje unutar Unije među biračima pet najvećih stranaka. Birači platforme Možemo! su u najvećoj mjeri orijentirani prema suradnji s državama članicama iz Zapadne Europe. No, zanimljivo je da su u najmanjoj mjeri orijentirani na suradnju s članicama iz Južne Europe, premda je platforma nastala po uzoru na novu radikalnu ljevicu iz Španjolske i Grčke. Nasuprot tome, birači Domovinskoga pokreta su, u skladu sa stranačkom orijentacijom prema suverenistima iz Višegradske skupine, u najvećoj mjeri skloni suradnji s članicama iz Srednje i Istočne Europe.

Tablica 2. Preferirani saveznici unutar Europske unije

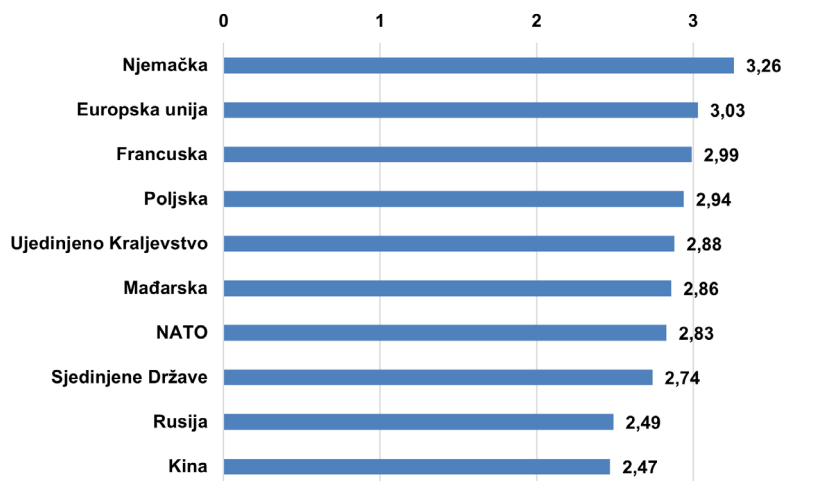
	Zapadna Europa (Francuska, Njemačka i sl.)	Južna Europa (Italija, Španjolska i sl.)	Srednja i Istočna Europa (Slovenija, Poljska i sl.)
HDZ	63,3%	23,5%	13,1%
SDP	58,7%	17,4%	23,9%
Možemo!	73,5%	14,7%	11,8%
Most	50,0%	32,1%	17,9%
Domovinski pokret	58,3%	14,6%	27,1%
Svi ispitanici	60%	22,8%	17,2%

Napomena: $\chi^2 = 21,59$; $p < 0,01$.

Odnos prema odabranim državama i organizacijama

Očito je da ispitanici u skladu sa željom približavanja Zapadnoj Europi imaju najpozitivnije stavove prema Njemačkoj i Francuskoj – dvjema najmoćnijim zemljama u Uniji. Afinitet naspram NATO-a, Sjedinjenih Država i Ujedinjenog Kraljevstva nešto je niži nego onaj prema Europskoj uniji, Francuskoj i Njemačkoj. Nasuprot tome, kao zemlje s najnegativnijom percepcijom jasno se ističu Kina i Rusija.

Slika 1. Poredak država i organizacija prema prosječnoj sklonosti ispitanika

Razlike među biračima pet stranaka prisutne su prvenstveno kod sklonosti europskim zemljama, gdje su Mostovi birači skloniji Mađarskoj (u usporedbi s biračima Možemo!, SDP-a i HDZ-a) i Poljskoj (u usporedbi s biračima Možemo!, a isti je odnos i između birača DP-a i Možemo!). Obratno, birači platforme Možemo! su skloniji Francuskoj nego Mostovi birači i Ujedinjenom Kraljevstvu nego HDZ-ovi birači. Zanimljivo je da nema statistički značajnih razlika u povjerenju prema NATO-u i Europskoj uniji među biračima analiziranih stranaka. Čini se da se birači orijentiraju prema modelima daljnjeg razvoja Unija koje simboliziraju Macronova Francuska i Orbánova Mađarska, čemu svjedoče i nalazi o stavu prema (političkim) vođama.

Rezultati su uglavnom u skladu s ključnim razlikama između stranačkih programa. Naime, prema pitanju pripadnosti Hrvatske širim civilizacijskim krugovima i globalnoj geopolitičkoj orijentaciji, nijedna stranka ne odbacuje pripadanje Hrvatske (zapadno) europskome i sjevernoatlantskom civilizacijskom krugu (tj. ne izražava želju za izlaskom iz EU-a ili NATO-a). Ono po čemu se stranke razlikuju jest poimanje sâmog funkcioniranja i ustroja Europske unije, te upućuju li joj kritike, kao i po tome spominju li NATO u svojim programima.

Većina stranaka oblikuje i namjerava oblikovati vlastite politike (posebice one vanjske) u okviru europskih i atlantskih integracija. Konkretno, HDZ u svojim programima piše kako je članstvo u NATO-u i EU-u Hrvatsku vezalo uz „zapadnoeuropsku i svjetsku politiku“, a slično mišljenje dijele i ostale stranke. Most u svome programu navodi kako članstva u međunarodnim organizacijama „Republiku Hrvatsku smještaju u sferu europskog i sjevernoatlantskog demokratskog civilizacijskog kruga“. SDP smatra kako je „međunarodni položaj naše zemlje određen članstvom i doprinosom radu i oblikovanju politika i odluka (...) EU-a i NATO-a“ te kako će vanjska politika biti utemeljena na (između ostalog) i „zajedničkim vrijednostima EU-a i NATO-a“.

Nasuprot tome, Možemo! u više navrata govori o zajedničkim europskim politikama, no ne spominje se NATO. Slično tome, kod programa DP-a izostaje spominjanje NATO-a ili jasno iskazano pripadanje europskome civilizacijskom krugu i Uniji. No, potonje se implicira kroz navode o „europskoj demokratskoj i zakonodavnoj praksi“, te predstavljanje Europske unije kao svojevrsne „pozitivne referentne točke“ u pogledu dostizanja ciljeva u domeni očuvanja okoliša, dostizanja europskoga ekonomskog prosjeka, povlačenja novca iz europskih fondova itd.

Iako je Mostova kritika EU-a najizraženija i najtemeljitija, ni oni ne sugeriraju mogućnost ili potrebu izlaska iz Unije

HDZ u svojim programima ne kritizira niti Uniju ni NATO te naglašava važnost pristupanja ovim asocijacijama, kao i usklađenost politika te potrebu za zajedničkim djelovanjem. Ova stranka naglašava i „snažan nacionalni identitet“ te „promicanje hrvatske kulture“, ali ih promatra u skladu s europskim politikama, pa su tako strateški (nacionalni) ciljevi Hrvatske vezani uz politike Unije (integracija) – „ulazak u Schengenski prostor, europodručje i OECD“. Najbolji primjer odnosa i usklađenosti ove stranke s politikama Unije i NATO-a ocrtan je u navodu kako su „suverenitet i sigurnost [Hrvatske] učvršćeni članstvom“ u ovim organizacijama.

Za razliku od HDZ-a, stranke na desnoj strani spektra (u puno većoj mjeri Most nego DP) izražavaju snažnu kritiku spram ustroja i načina funkcioniranja Europske unije, sumnju u njezinu efikasnost i sposobnost, te naglašavaju važnost nacionalnog suvereniteta. Most u programu iz 2020. vidi EU kao „decentraliziranu demokratsku zajednicu ravnopravnih država članica koja je utemeljena na načelima solidarnosti i supsidijarnosti“ te predlaže značajne promjene Unije. Kao jedan od razloga protivljenja snažnijoj integraciji vide problem „demokratskog deficita“. EU smatraju „birokratskom nadnacionalnom strukturom bez demokratskog legitimiteta“ unutar koje je vidljiv „sve veći upliv neizabranih birokrata koji ne odgovaraju nikome“. Nadalje, smatraju kako su građani Unije izigrani *Lisabonskim ugovorom* te kako je otvorena „prva pukotina u povjerenju građana u Uniju“, a glasovanje

Britanaca za *Brexit* i Nizozemaca protiv proširenja EU-a smatraju otporom „protiv želja oligarhije“. No, iako je Mostova kritika EU-a najizraženija i najtemeljitija, ni oni ne sugeriraju mogućnost ili potrebu izlaska iz Unije. Suprotno tome, Most hrvatsku vanjsku politiku promatra u „okviru hrvatskog članstva u Europskoj uniji“. Kada je u pitanju DP, njihovi stavovi o Uniji nisu toliko elaborirani kao u slučaju Mosta. DP se kratko zalaže za EU kao „konfederalnu zajednicu suverenih država, a ne kao nadnacionalnu, federalnu i u perspektivi unitarnu državu“, a što upućuje na povećanje ugroze suvereniteta u slučaju daljnje integracije. Umjesto toga, stavovi DP-a su implicitno sadržani u elementima programa koji govore o očuvanju „nacionalnih interesa“, „domoljublju“, „promicanju nacionalnog ponosa“, „državotvorstvu“, „vrijednostima starčevićanstva i radićevštine“ itd.

Među programima stranaka lijevoga centra i ljevice postojala je veća razlika u stavu prema Uniji. SDP, naime, po pitanju stavova prema EU i NATO-u dijeli donekle slična razmišljanja kao i HDZ. Ova stranka u svojim programima također govori o važnosti članstva u ovim organizacijama te izgradnji „zajedničkih vrijednosti“, „solidarnosti“, „zajedničkoj i kolektivnoj sigurnosti“, ali i poput vladajuće stranke govore o „zaštiti hrvatskog identiteta“, „interesu hrvatskih građana“, „očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta, tradicije, kulture, jezika i prirodnih i društvenih vrijednosti“. Odnosno, SDP zagovara „europsku Hrvatsku“ koja štiti hrvatske nacionalne interese, ali u „europskoj obitelji“. SDP se zalaže (između ostalog) za EU kao zajednicu „jednakih prilika za sve njene narode i građane“, kao zajednicu „demokratski izabranih predstavnika i transparentnih institucija“, no naglašava da je vidi kao „slobodnu od nacionalizama“ i „isključivosti“. Osim toga, baš kao i HDZ, SDP smatra kako je snažnije djelovanje unutar EU-a i NATO-a te usklađivanje politika pitanje hrvatskih strateških interesa. Tako i u ovome slučaju ulazak u Schengen i stvaranje uvjeta za ulazak u eurozonu postaju i bitne politike za Hrvatsku. Za razliku od SDP-a, Možemo! je (kao i Most) jasan u svojim kritikama Europske unije. Program platforme Možemo! sadrži i podnaslov „Reforma Europske unije“ te u njemu, na prvi pogled, koriste slične izraze u svojoj kritici kao Most, te se govori o potrebi smanjenja utjecaja „korporativnih lobista i tehnokrata“. No, treba imati na umu kako je njihova kritika usmjerena prema osnaživanju i „oblikovanju Europske unije“, a ne kao argument za potrebu osnaživanja nacionalnih kapaciteta ili suverenističke politike. Tako je, na primjer, i kritika platforme Možemo! o „neadekvatnoj političkoj reakciji“ Europske unije na krizu eurozone iz 2008. godine usmjerena k potrebi snažnije integracije i transformacije Unije u „socijalnu i solidarnu uniju“. Možemo! i njihova „reforma EU-a“ uključuju povećan „utjecaj građanki na europske politike“, „uravnotežen razvoj zemalja centra i zemalja periferije“ te „fiskalnu integraciju“, s ciljem oblikovanja zajedničkih europskih politika, jer izlazak iz krize i održivu budućnost „nije moguće provesti samo na nacionalnoj razini“.

Faktorska analiza je pokazala da se može govoriti o tri temeljne orijentacije hrvatskih građana, koje smo nazvali prozapadna, višegradaska i protuistočna (*Tablica 2*). Među biračima ovih pet stranaka jedine se razlike pokazuju na faktoru koji se tiče pozitivnog stava prema

**Za razliku od SDP-a,
Možemo! je jasan u svojim
kritikama Europske
unije, no s ciljem snažnije
integracije i transformacije u
„socijalnu i solidarnu uniju“
nasuprot Mostovog traženja
osnaživanja nacionalnih
kapaciteta**

višegradskoj orijentaciji (tj. Poljskoj i Mađarskoj). Mostovi birači imaju pozitivniji stav od birača Možemo!, SDP-a i HDZ-a. Birači DP-a, pak, imaju pozitivniji stav samo od birača platforme Možemo!.

Tablica 3. Matrica faktorskog obrasca: države i organizacije

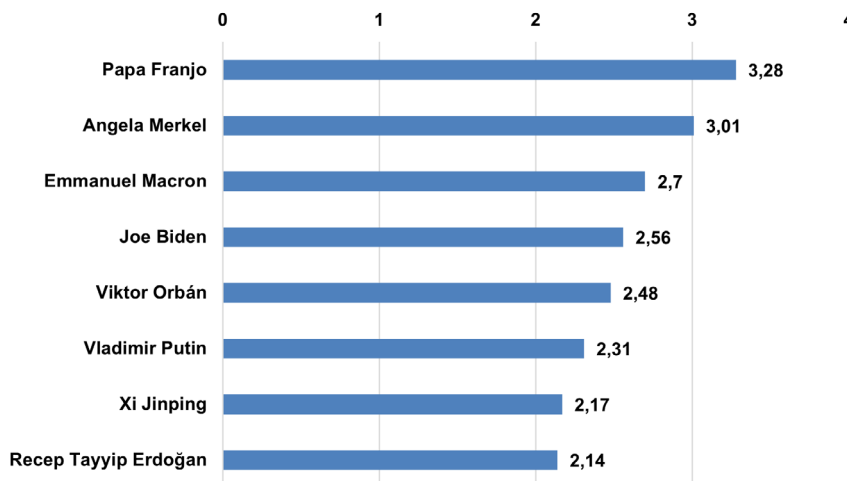
	Faktori		
	zapadna orijentacija	višegradska orijentacija	protuistočna orijentacija
Europska unija	,727	,016	,074
Francuska	,805	-,009	,033
Kina	,111	-,041	-,832
Mađarska	-,074	,813	-,129
Njemačka	,806	-,085	,050
NATO	,618	-,054	-,227
Poljska	,094	,868	,082
Rusija	-,048	,088	-,833
Sjedinjene Države	,652	,041	-,124
Ujedinjeno Kraljevstvo	,594	,127	-,004

Napomena: Oblimin rotacija fiksirana na tri faktora, postotak objašnjene varijance: 61,12.

Odnos prema vođama

Ispitanici imaju najviše povjerenja u papu Franju, te zatim naspram bivše njemačke kancelarke Angele Merkel. Čini se da na poredak lidera izrazito utječe kulturna bliskost, tako da su ispitanici imali pozitivniji stav prema Putinu nego prema liderima koji pripadaju udaljenijem religijskom krugu. Može se pretpostaviti da je invazija na Ukrajinu promijenila ovaj poredak i dala veći naglasak na geopolitičku prijatnju.

Slika 2. Poredak vođa prema prosječnoj sklonosti ispitanika

Faktorska analiza pokazuje da ispitanici razlučuju između prozapadnih vođa i vođa koji su ili izravni suparnici euroatlantske orijentacije (Putin, Xi Jinping) ili su često kritični prema Zapadu, te se na neki način nalaze između Zapada i Istoka (Erdođan, Orbán).

Tablica 4. Matrica faktorskog obrasca: vođe

	Faktori	
	prozapadni vođe	protuzapadni vođe
Joe Biden	,676	,253
Emmanuel Macron	,736	,177
Xi Jinping	,246	,679
Angela Merkel	,810	-,017
Viktor Orbán	-,130	,689
Papa Franjo	,797	-,225
Vladimir Putin	-,065	,792
Recep Tayyip Erdođan	,142	,734

Napomena: Oblimin rotacija fiksirana na dva faktora, postotak objašnjene varijance: 59,39.

Birači Možemo! i HDZ-a skloniji su prozapadnim vođama nego birači DP-a. Birači DP-a skloniji su protuzapadnim vođama nego birači platforme Možemo!, SDP-a i HDZ-a. Sudeći prema pojedinačnim razlikama čini se da se radi prvenstveno o podjeli na stavu prema Orbánu (uz to što birači DP-a imaju pozitivniji stav prema Erdođanu nego birači SDP-a). Birači DP-a imaju pozitivniji stav o Orbánu nego birači Možemo! i SDP-a. Birači Mosta imaju pozitivniji stav o Orbánu nego birači Možemo!, SDP-a i HDZ-a. Obratno, birači Možemo! i SDP-a imaju negativniji stav o Orbánu nego birači HDZ-a. Birači platforme Možemo! imaju pozitivniji stav o Macronu nego birači Mosta i DP-a i o Merkel nego birači DP-a. HDZ-ovi birači pak imaju pozitivniji stav prema papi Franji nego birači SDP-a.

Zanimljivo je da kod pojedinačnih stranaka *post-hoc* testovi ne pokazuju statistički značajne razlike u povjerenju u Putina, iako je analiza varijance statistički značajna. No, kada stranke razvrstamo u tri bloka: HDZ; lijevi centar i ljevica (SDP i Možemo!) te desnica (Most i Domovinski pokret), dobijemo statistički značajne razlike među blokovima. Analiza varijance pokazuje da su birači desnog bloka imali veće povjerenje u Putina nego birači lijevog centra i ljevice te birači HDZ-a.⁹

Ostaje za vidjeti kako će se razvijati geopolitičke orijentacije stranaka i njihovih birača s obzirom na razvoj rata u Ukrajini i njegove reperkusije na stanje u Europi. Političke elite su brzo nakon početka invazije počele stavljati različite naglaske na ovaj nepredviđeni događaj koji ima potencijal mijenjati globalne odnose. Tako je na primjer potpredsjednik

⁹ Podjela u blokove pokazuje i zanimljivu statistički značajnu razliku između birača HDZ-a koji imaju više povjerenja u papu Franju nego birači bloka lijevog centra i ljevice te desnog bloka. Ta razlike pokazuju da niže povjerenje u određenog vođu može biti rezultat potpuno različitih ideoloških *backgrounda*.

Mosta, Nikola Grmoja, izražavao nepovjerenje prema zajedničkim europskim politikama napominjući kako je „svatko (...) gledao svoje vlastite interese” te kako je stoga potrebno „ulagati u vojsku i ratno zrakoplovstvo” (N1.hr, 2022b). Kritici i nepovjerenju spram Zapada te naglašavanju potrebe jačanja nacionalnih obrambenih resursa pridružili su se i zastupnici Domovinskog pokreta. U tom smislu, zastupnik DP-a i član Odbora za obranu, Stipo Mlinarić, povezujući rat u Ukrajini s ratom u Hrvatskoj navodi kako je Ukrajina u prednosti utoliko što ima jedinstvenu potporu Zapada, dok je Hrvatska u početku bila „neželjeno dijete Europe”. Upozorio je i na zakašnjelu reakciju Zapada kada je u pitanju izvlačenje civila, posebice iz velikih gradova (N1.hr, 2022c). Još jedan zastupnik DP-a, član Odbora za vanjsku politiku te član Odbora za europske poslove, Bartulica, upozorava kako „odgovornost, barem djelomičnu, dijeli i Zapadni (sic!) svijet ponajviše Amerika” (N1.hr, 2022d) te u više navrata napominje kako je pohvalno i potrebno „ulaganje u hrvatske obrambene resurse” (HRT.hr, 2022; Bartulica, 2022a), kako se opet cijene „hrabrost, muževnost i domoljublje”, a „ulaganje u obranu i sigurnost” postaju „glavna tema” (Bartulica, 2022b).

Zanimljivo je da su, iako Možemo! polazi od lijeve kritike EU-a u, njihovi birači često u najvećoj mjeri orijentirani upravo prema zemljama centra i zapadnim vođama, primjerice prema izrazito ekonomski liberalnome Macronu

Da podrška Zapadu nije jednoglasna i bez zadržke, potvrđuje i najveća opozicijska stranka u Hrvatskoj. SDP je zajedno sa socijaldemokratskim strankama iz Poljske, Češke, Litve i Mađarske uputio poziv za „snažnijim” i „odlučnijim odgovorom Europske unije” te napomenuo kako „zajednički sigurnosni interesi” moraju biti iznad „interesa pojedine članice Europske unije” (SDP.hr, 2022a). Nedosljednost u sankcijama Rusiji zbog invazije na Ukrajinu isticali su i članovi ove stranke pojedinačno. Tako na primjer predsjednik stranke, Peđa Grbin, navodi kako su „sankcije stale na pola puta”, kako „ruski plin i danas dolazi do Europe, a novac kojim se financira rat ide u drugom smjeru” (HRT.hr, 2022). Kritizirajući sporost EU, SDP-ov eurozastupnik Predrag „Fred” Matić izražava sumnju u efikasnost „mic po mic” sankcija (SDP.hr, 2022b), dok Siniša Hajdaš Dončić sankcije smatra

„polovičnim”, a odgovor Zapada „licemjernim” jer „igra neku svoju igru” (N1.hr, 2022e). Ipak, za razliku od Mostovih i DP-ovih kritika upućenih Zapadu, a koje služe kao argumenti za potrebu jačanja nacionalnog suvereniteta (najčešće u obliku osnaživanja obrambenih i ekonomskih resursa), SDP-ova je kritika usmjerena prema osnaživanju kohezije unutar Unije, ali i Europske unije same po sebi te iskazuju potrebu za europskom energetsom neovisnosti i obranom zajedničkih vrijednosti (SDP.hr, 2022a).

Za razliku od prethodno navedenih političkih opcija, klub zastupnika zeleno-lijevog bloka izostavio je potrebu za iskazivanjem kritika spram Zapada, a naglasak stavlja isključivo na humanitarne aspekte. Tako Ivana Kekin, predsjednica Nove ljevice, inzistira na humanitarnim koridorima i prihvatu izbjeglica (N1.hr, 2022f), dok predsjednica Kluba i zastupnica stranke Možemo!, Sandra Benčić, naglašava i potrebu za oštrijim sankcijama, ali i zajedničkim globalnim djelovanjem kako bi se zaustavio sukob (Youtube.com, 2022).

Zaključak

Analizirane stranke ne dovode u pitanje Hrvatsku pripadnost Zapadu, tj. ne zagovaraju izlazak iz Unije ili NATO-a. Može se reći da je urušavanjem Živog zida nestalo relevantne stranke koja bi zastupala otvoreno odbacivanje Zapada. No, među analiziranim strankama postoje razlike u tome koliko bi Hrvatska trebala biti involvirana u djelovanje NATO-a, te posebno kako bi EU trebala izgledati. Tu se ponajprije radi o podjeli na suverenističku i nadnacionalnu viziju Unije. Birači nekih stranaka to prepoznaju, pa se čini da se kod birača Mosta i donekle DP-a može govoriti o većoj sklonosti viziji Orbána i Kaczyńskog koji se zalažu za Europu suverenih država. Zanimljivo je da su, iako Možemo! polazi od lijeve kritike EU-a u kojoj se naglašava problem eksploatacije europske periferije iz zemalja centra, njihovi birači često u najvećoj mjeri orijentirani upravo prema zemljama centra i zapadnim vođama, primjerice prema izrazito ekonomski liberalnome Macronu. Moguće je da se radi o generacijskoj smjeni među lijevim biračima, gdje se novi birači ljevice sve više orijentiraju prema rascjepu transnacionalno-nacionalno (Hooghe i Marks, 2018), a sve manje su vezani uz pitanja hladnoratovskih geopolitičkih podjela i drugih pitanja kojima se bavila tradicionalna ljevica. Na to bi mogla ukazivati i činjenica da pitanje o povjerenju papi Franji kod birača Možemo! nije pobudio protuklerikalni sentiment kao kod birača SDP-a. Usprkos snažnom pro-EU pozicioniranju premijera Andreja Plenkovića, čini se da HDZ i njihovi birači ipak zauzimaju srednju poziciju koja se ne može svrstati ni pod suverenističke, ali ni pod nadnacionalne tendencije.

Potrebno je u daljnjim istraživanjima također se intenzivnije baviti i stavovima onih ispitanika koji ne bi izašli na izbore ili bi prekrížili glasački listić. Prema našem istraživanju radilo se o kontingentu od otprilike jedne petine ispitanika. Ti ispitanici u usporedbi s biračima pet najpopularnijih stranaka imaju najniže povjerenje prema Europskoj uniji.

Literatura

Bartulica, S. N. (2022a). @StjepoBartulica. *Twitter.com*. 25. veljače. <https://twitter.com/StjepoBartulica/status/1497165958569287681>

Bartulica, S. N. (2022b). @StjepoBartulica. *Twitter.com*. 28. veljače. <https://twitter.com/StjepoBartulica/status/1498209199989346304>

Buhin Huzanić, M., Kljajić, S., Paradi, I. i Pavlić, T. (2022). 1. Hrvatska kao dio Europe: 1. 2. Regije Hrvatske - odraz prostora i društva. *edutorij.e-skole.hr*. <https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/6a8afdf6-64ff-4f32-a2e4-924f63e4a8cc/regije-hrvatske-odraz-prostora-i-drustva.html>

Grubiša, D. (2012). Hrvatski referendum za Europsku uniju: anatomija zakašnjelog (ne) uspjeha. *Politička misao*, 49(2), 45-72.

Hooghe, L. i Marks, G. (2018). Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. *Journal of European Public Policy*, 25(1), 109-135.

HRT.hr (2022). Sabor prihvatio Deklaraciju o Ukrajini. *vijesti.hrt.hr*. 25. veljače. <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/saborski-klubovi-jednoglasno-podrzali-deklaraciju-o-ukrajini-5698409>

Hrvatski sabor (2021). Deklaracija o Ukrajini. *Narodne novine* 25 https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_03_25_311.html

Jović, D. (2011). Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj Uniji. *Politička misao*, 48(2), 7-36.

Jović, D. (2012). Hrvatski referendum o članstvu u Europskoj uniji i njegove posljedice za smanjeni Zapadni Balkan. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 9, 163-182.

Landripet, I. (2012). *Struktura temeljnih odrednica odnosa hrvatskih građana prema članstvu Republike Hrvatske u Europskoj uniji*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Legutko, R. (2019). *Demon u demokraciji. Totalitarne kušnje u slobodnim društvima*. Split: Verbum.

N1.hr (2022a). Raspudić o glavnom zapovjedniku NATO-a: To su birokrati i bezveznjaci. *hr.n1info.com*. 16. ožujka. <https://hr.n1info.com/vijesti/raspudic-o-glavnom-zapovjedniku-nato-a-to-su-birokrati-i-bezveznjaci/>

N1.hr (2022b). Grmoja: Ukrajina je pokazatelj da se ne možemo osloniti samo na zapadne zemlje. *hr.n1info.com*. 25. veljača. <https://hr.n1info.com/vijesti/grmoja-ukrajina-je-pokazatelj-da-se-ne-mozemo-osloniti-samo-na-zapadne-zemlje/>

N1.hr (2022c). „Bolje da je Plenković s Janšom sjeo u vlak za Ukrajinu nego držao pressicu”. *hr.n1info.com*. 29. ožujka. <https://hr.n1info.com/vijesti/kod-ministrice-tramisak-nema-istrage-i-kriminala-a-gurnuta-je-u-prvi-plan/>

N1.hr (2022d). Bartulica: Zastrašujuće je što se događa u Ukrajini pred očima cijelog svijeta. *hr.n1info.com*. 21. ožujka. <https://hr.n1info.com/video/n1-studio-uzivo/bartulica-zastrasujuce-je-sto-se-dogada-u-ukrajini-pred-ocima-cijelog-svijeta/>

N1.hr (2022e). Oporba za Deklaraciju, ali i jače sankcije: Srušen je poredak, a Zapad igra igru. *hr.n1info.com*. 25. veljače. <https://hr.n1info.com/vijesti/oporba-za-deklaraciju-ali-i-vece-sankcije-srusen-je-poredak-a-zapad-igra-igru/>

N1.hr (2022f). Kekin: Plenković je grčevito branio Horvata jer očito nema nikog drugog. *hr.n1info.com*. 28. veljače. <https://hr.n1info.com/video/kekin-plenkovic-je-grcevito-branio-horvata-jer-ocito-nema-nikog-drugog/>

SDP.hr (2022a). Povećati pomoć Ukrajini, ubrzati razgovore o europskoj energetskej neovisnosti i obrambeno-sigurnosnoj arhitekturi. *sdp.hr*. <http://www.sdp.hr/aktualno/povecati-pomoc-ukrajini-ubrzati-razgovore-europskoj-energetskej-neovisnosti-obrambeno-sigurnosnoj-arhitekturi/>

SDP.hr (2022b). Matić: Europa je spora. Diktatoru s istoka treba odmah uvesti stopostotne sankcije! *sdp.hr*. <http://www.sdp.hr/aktualno/matic-europa-spora-diktatoru-s-istoka-odmah-uvesti-stopostotne-sankcije/>

Smerić, T., Miletić, G. M. i Mišetić, A. (2009). Stajališta hrvatske javnosti i časnika oružanih snaga Republike Hrvatske spram pristupanja Republike Hrvatske NATO-u. *Društvena istraživanja*, 18(3), 371-391.

Youtube.com (2022). Sandra Benčić komentirala je razvoj događanja u Ukrajini. YouTube. 25. veljače. <https://www.youtube.com/watch?v=ZnyV1xUTV9Q>

Volkens, A., Burst, T., Krause, W., Lehmann, P., Matthieß, T., Regel, S., Weßels, B. i Zehnter, L. (2021). *The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR). Version 2021a*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB). <https://doi.org/10.25522/manifesto.mpds.2021a>